

מצעד הקדמה והאיוולת

במהדורת העתון המקוון 'אלכסון' (03.09.15) קראתי מאמר מתורגם מאת גרג לוקיאנוף וג'ונתן היידט, שפורסם בכתב העת 'אטלנטיק' בארה"ב, הקרוי "הפוליטיקלי קורקט החדש". מסתבר שהתקינות הפוליטית איננה קופאת לרגע על שמריה והיא ממציאה כל הזמן רגישויות חדשות וכלים משוכללים לגונן עליהן. מכיוון שאלה יגיעו בקרוב גם אלינו, כדאי ליידע את הקוראים על אודותן.

מדובר בשתי טכניקות: micro aggressive ו-trigger warning. הראשונה קרויה בתרגום "פוגענות זעירה" והשנייה "אזהרת נצרה" (או "אזהרת תוכן"). "פוגענות זעירה" איננה בהכרח גזענות בוטה, אבל יש בה ניואנסים העלולים לפגוע. למשל, שאלות כגון: היכן נולדת? היכן למדת? היכן אתה גרה? וכדומה, שיש אנשים העלולים להיפגע מהן, כאשר הן חושפות רקע שאינם רוצים לחשוף. פוגענות כזאת, אם היא מכוננת ושיטתית, אפשר לתבוע עליה.

"אזהרת נצרה" (או "אזהרת תוכן") מיועדת בעיקר למרצים באוניברסיטאות ולחומר שהם מלמדים. אם ספרי הלימוד מכילים תכנים העלולים לשחרר "נצרה" רגשית ולפגוע במי מהסטודנטים, חובתם של המורים להודיע על כך מראש וסטודנטים החשים שהם עלולים להיפגע, זכאים לצאת מהשיעור מבלי שיינוקו בציון. למשל, מורה המלמד את "מיין קאמפ" של היטלר צריך להזהיר מראש סטודנטים יהודים ואחרים בעלי רגישויות דומות. זו אמנם דוגמה קיצונית, אבל אזהרת תוכן חלה גם על יצירות ספרות יפה ומופת. למשל, לאחרונה קראתי את סיפור הנפלא של תומס מאן "איש וכלבו" (בתוך סיפורים מאוחרים, תרגום: יעקב גוטשלק, ספריית פועלים, 1997). מסופר בו על כלב המשפחה, "באושן" שמו, אשר "יצר קדמוני מודש גורם לו לראות את הגבר, ראש הבית המשפחה כשליט ללא פשרות, כמגן העדה, כמדון וכמצווה ולכבדו ככוה". כאן דרושה, מן הסתם, אזהרת תוכן פמיניסטית לטובת מי שעלולים להיפגע מדברים אלה.

נדמה לי שאין צורך להכביר מילים על הנזק שברגישויות מוגזמות שכאלה (ההגזמה היא כאן שם המשחק) לחופש המחשבה הביטוי. אין זו פעם ראשונה שקדמה ואיוולת צועדות זו בצד זו במהלך ההיסטוריה וראה המהפכה הצרפתית והרוסית, כדוגמה.

למה חרב הבית "השלישי"?

"הנה, עכשיו הגיע שוב תורם לטבוח בכס. איך שגלגל מסתובב" (עמ' 258)

שתי יצירות דיסטופיות עתידניות (אנטי-אוטופיות) ראו אור לאחרונה בעברית. אחת מתורגמת כניעה מאת מישל ולבק (מצרפתית: עמית רוטברד, בבל 2015), ואחת מקורית השלישי מאת ישי שריד (עם עובד 2015). שתי היצירות עוסקות בהשתלטות של תיאוקרטיה על המדינה החילונית המודרנית, אולם הן רחוקות זו מזו כרחוק פריז מירושלים.

א.

ספרו של ולבק, שכבר סוקר בגיליון קודם בידי יובל גלעד, הוא בניגוד למצופה, אולי, ספר רך, נעים, ובלתי אלים, שראוי להיקרא בכלל "התמסרות". מסופר בו כיצד בבחירות עתידיות בצרפת בשנת 2017 זוכה מפלגת "האחוזה המוסלמית" ברוב ומנהיגה, מחמוד בן-עבס, מרכיב קואליציה שבוחרת בו כמועמד לנשיא צרפת. השינויים המתרחשים במדינה כמעט לא מודגשים. כסף סעודי קונה שקט והשפעה במוסדות התרבות בצרפת והמספר, פרנסואה, פרופסור בסורבון (מומחה לסופר קארל ז'וריס הויסמנס, שבעצמו פרש למנזר באחרית ימיו), מתפטר תחילה ממשרתו, אבל כעבור זמן מפתה לחזור לכהונתו תמורת עניין פעוט של התאסלמות מטעמי נוחות (ריבוי נשים, למשל). דרמה גדולה אין כאן והתחושה היא שהקרב בעצם כבר הוכרע. השמאל החילוני מתמסר בהסכמה לשליטים החדשים. מי שמוביל את מהלך האיסלמיזציה של התרבות וגם משכנע את פרנסואה, הוא דיקן הפקולטה למדעי הרוח בסורבון, רדיו'ה. הגילוי שלו (מכאן גם שם הספר) הוא - כי כניעה היא אושר: "האושר האנושי טמון בכניעה המוחלטת ביותר. יש קשר בין הכניעה המוחלטת של האישה לגבר, ובין כניעתו של הגבר לאל, לפי השקפת האיסלם" (עמ' 243).

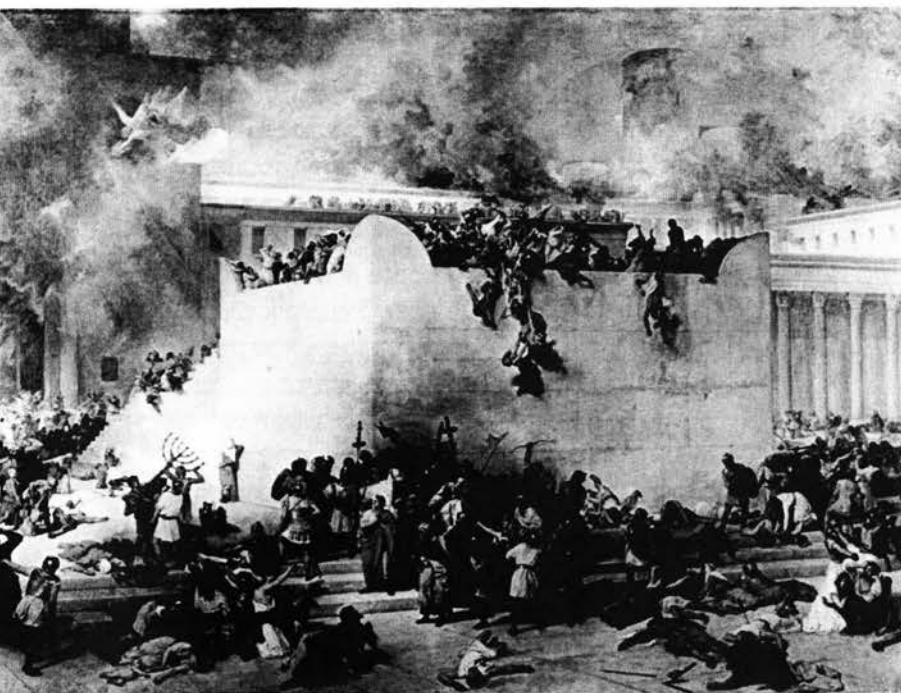
ב.

השלישי של ישי שריד הוא ההפך מכניעה של מישל ולבק. לעומת כניעה המתנהל על מי מנחות, השלישי רווי אכזריות, אלימות, דם ואש ותמרות עשן. אם גיבור כניעה, פרנסואה, נאלץ בסך הכל להתאסלם מטעמי נוחות, הרי יהונתן, גיבורו של השלישי, מוצא בסופו להורג וראשו נערף בידי הכובש העמלקי. אבל לא רק זאת, אלא גם הגינוי ומשמעותו של השלישי סבוכים בהרבה. זו תמצית סיפור המעשה: אי שם בעתיד הקרוב, אחרי התקפה אטומית שהשמידה ב"אדוי" את ערי שפלת החוף של ישראל

החילונית, מתכוננת מלכות יהודה ותופסת את מה שנותר מישראל. בראשה עומד יהועז הכריזמטי, חוקר כוכבים בעברו, שהצליח לארגן את שארית הפליטה בירושלים והוכתר למלך ולכהן גדול. הוא מקים את בית המקדש השלישי ומחדש את עבודת הקורבנות. תחילה הוא זוכה להישגים, אולם גם מדינת הבית השלישי לא מגיעה אל המנחה והנחלה. האויבים העמלקים אינם מניחים לה, וכעבור עשרים ושלוש שנים בלבד ניגפת יהודה במלחמה. העמלקים צרים על ירושלים ולוכדים אותה. הם מחריבים את המקדש ואת העיר. המלך והעם תולים את ייבם האחרון בהקרבת הקורבנות בתקווה שאלה ישאו אולי חסד מלפני אלוהים שיציל את העיר. כאשר כלים קורבנות בעלי החיים, מצווה המלך להקריב את בנו התינוק שאך נולד לו מאשתו הצעירה, אפרת. בנו האחר מאשתו הראשונה, יהונתן, הממונה על העבודה במקדש, מסרב למלא את הפקודה ונמלט עם התינוק מהעיר המופגזת. שניים אלה הם הניצולים היחידים. יהונתן, צעיר הבנים מאשתו הראשונה של המלך יהועז (האחרים הם דוד הרמטכ"ל, יואל שנמלט לחו"ל והבת יפעת), הוא מספר הסיפור שאותו הוא כותב בכלא העמלקי מתוך כוונה שיעבר לאחיו למחצה הניצול לאחר מותו. התינוק של יהועז אומץ על ידי גנרל עמלקי שהמיר את דת התינוק החי עתה בזהות מעורבת.

הרומן כתוב בכשרון ומעורר מתח ועניין. אין ספק כי שריד השקיע מאמץ מרובה בלימוד הרקע הכללי של עבודת כהן גדול במקדש ובמיוחד ביום כיפור, המתוארת במסכת יומא בתלמוד. יום כיפור בספור הוא גם היום שבו חרב הבית השלישי ושבו מסתיים הרומן. הרומן מעלה שאלות רבות: תרבות חילונית מול תרבות הדתית, התרבות הדתית של חז"ל כפי שהכרנה באלפיים השנים האחרונות, מול התרבות המקראית של המקדש והקורבנות ועוד, ובכלל זאת השאלה המכרעת היא מדוע חרב הבית השלישי? ומה משמעותו של החורבן? על המקדש הראשון נאמר (מסכת יומא, דף ט: ב) כי חרב מפני שלושה דברים: עבודה זרה, גילוי עריות, שפיכות דמים. על המקדש השני נאמר כי חרב מפני שנאת חינו (השקולה כנגד שלוש עברות אלה). האם ניתנת סיבה מוגדרת שכזאת ברומן לחורבן הבית השלישי? איני בטוח. נראה לי שלשאלה זו אין בו תשובה חד-משמעית אחת (אם בכוננת מכוון ואם מתוך כשל שבמבנה הסיפור). הבה נתבונן תחילה בתשובותיהם של חלק מן הגיבורים עצמם. יהועז המלך סבור כי הסיבה לחורבן היא תבוסתנות החיילים והמפקדים: "יהיה לא נטש אותנו - אנחנו נעשינו חלשים וקטני אמונה. אלוהים שלנו לא אוהב פחדנים, אבל אני מוקף בהם, יועצים שמטפטים דיבורי פשרה וכניעה" (עמ' 210). בנאומו לעם ערב יום

פרנצ'סקו אייזן, "החרבת בית המקדש בירושלים", 1867

ד.

העמדה המורכבת והקשה ביותר לפענוח היא עמדת המספר, יהונתן. אין זו עמדתו החרד-משמעת של האב המאמין רק במדיניות של כח; אין זו עמדתו ההלכתית של הרב חסדאי המאמין רק בדבקות מחמירה במצוות; אין זו אפילו עמדתה הרציונלית של האם. יהונתן מדבר בכמה קולות, שאינם עולים בהכרח בקנה אחד. בשל נכותו לא גויס לצבא כאחיו, אלא הוצב לשרת במקדש. התלהבותו הדתית מעבודת הקודש, במיוחד בפרקים הראשונים, כנה ואינה יודעת גבולות. כך, למשל, הוא כותב על העלאת הנרות: "שמך הזית שאין וך ממנו, נשפך אל הנרות ועוטף את פתילות הבה, להבה כתומה פורצת מעלה, אורה רך וכתום כמו השמש בשקיעתה" (עמ' 9). כדי לתאר את המנורה שהורה אביו לצקת במקדש הוא מצטט פסוקים שלמים מספר שמות (כ"ה לא"לז) העוסקים בכך: "ועשית מנורת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעה כפתוריה ופריחה ממנה יהיו" וכן הלאה. במקומות רבים נוספים הוא מצטט באריכות מן התנ"ך, התפילה הסידור. על שירת הלויים הוא כותב מתוך כלאו בגעגועים: "לא תהיה עוד בעולם מקהלה שמימית כמקהלת הלויים של בית המקדש" (עמ' 21). גם את עבודת הקורבנות הוא מתאר, בתחילה לפחות, מתוך התרוממות רוח וחרדת קודש: "השקיני את הטלה במים מתוך כוס של זהב הולכנו אותו אל טבעות השחיטה שליד המזבח. בטרם ניגש אליו השוחט היינו פותחים את שערי ההיכל, כדי שאלוהים והשכינה יהיו עדים למעשה" (עמ' 17). אין ספק שרגש דתי טהור מפעם בלב.

עם זאת יהונתן שומע גם קולות אחרים. למשל, כאשר מוליכים את הפר אל המזבח, בעוד הלויים שרים "למנצח לבני קורח מזמור", הוא שומע את הפר אומר: "עזבו אותי". כאחראי על הטקס הוא מודה לכהנים להמשיך, אולם הפר מתנגד ושוב אומר: "הניחו לי". מתפתח מאבק בינו לבינם: "הם הצליחו להפילו ארצה אבל עדיין לא להכניס את ראשו לטבעת. וכעת הפר ממש צעק, פיו נפער ובמקום געייה נשמעה צעקה שקולה הגיע עד קצה העזרה: הפסיקו! הרפו ממני!" ובכל זאת יהונתן מודה לכהנים להמשיך ואף מסמך "למנצח על מקהלת הלויים להגביר את עוצמת השירה" (עמ' 164). ככל שהמצב הכללי במקדש מידרדר, נעשית הקרבת הקורבנות קשה ואכזרית יותר. אבל זו עמדתו המורכבת של המספר: יהונתן שומע את שזעת בעלי החיים המוקרבים, אבל גם מאמין בקודשת הקורבן. לשיא מגיע הדבר כאשר מוליכים אל המלך את חמשת הטלאים הרכים לשחיטה: "ופתאום

כיפור, כאשר ירושלים כבר נתונה במצור העמלקים, הוא מסכם את עשרים ושלוש שנות שלטונו: "טיהרנו עצמנו מחולי הגוף והנפש של הגולה ושל תל-אביב. היינו כחולמים כאשר התחדשה עבודת הקורבנות בבית המקדש. קבענו את חוק התורה כחוק הממלכה. השבנו את הסנהדרין ללשכת הגזית, ביערנו את התועבות וניתצנו את הבמות" (עמ' 218). אבל, חרף כל אלה, הסכנה עדיין מרחפת על ירושלים והמקדש. לפיכך הוא פונה לעם ומבקש: "דעו לכם, אלוהינו הוא גיבור ואוהב את האמיצים. לכן אני מבקש מכם לדרוך את נשקכם ולירות באויב ללא רחמים... להיזכר בגיבורי גטו ורשה שהצילו את כבוד עמנו. אם נכנע לחולשה ולפחד נוכל כצאן לטבח כמו אבותינו" (עמ' 219).

הרב חסדאי, נשיא הסנהדרין, סבור כי סיבת החורבן היא עברות על מצוות התורה. חזיר שנמצא בין הקורבנות וחייב היה על פי ההלכה לגרום להרס המזבח ובנייתו מחדש. יהונתן, האחראי על הטקסים במקדש, סירב לכך משום שלא היה די זמן עד יום כיפור. כן טען חסדאי שבנו התינוק של המלך יהועז, מאשתו הצעירה אפרת, הוא ממזר. גם יהונתן עצמו, שהיה נכה ובעל מום (כאשר ספג רימון שהושלך לעבר אביו) אסור על פי דין תורה לבוא אל ההיכל. חסדאי ששכל את את בנו שלו בקרבות הירמון, מטיח ביהונתן: "חצוף! אני ראש הסנהדרין ואתה נכה כרות שופכה, שכף רגלו מעולם לא היתה צריכה לדרוך במקדש. מתחת לאפך העלו חזיר על המזבח ואתה הולכת את העם שולל והשאר אתו במקומו, ספוג טומאה. אני מודיע לך, את התורה אי-אפשר לעקוף, את יהוה אי-אפשר לרמות. הבט וראה כיצד הוא מעניש אותנו על החטאים שלכם" (עמ' 192).

המלכה, אשתו הראשונה של יהועז ואם ארבעת ילדיו הבוגרים, שהודחה מרום מעמדה אחרי שהמלך נשא את אפרת הצעירה, מייצגת, אולי, את העמדה הביקורתית החילונית השפויה והנחרצת ביותר ברומן: "הטעות התחילה כשהכתירו אותו למלך. אני התנגדתי אבל מה יכולתי לומר? כולם היו בטוחים שבאה הגאולה, שהוא המשיח. הם העריצו אותו כמו אל והוא האמין למה שראה בעיניהם. עם אל אי-אפשר להתווכח, הלא הוא יודע הכל. והוא הפסיק להקשיב. פעם היתה לנו תל-אביב שעמדה מול הקודשה של ירושלים. אבא שנא אותה. אני דווקא שמחתי שהיא קיימת. עיר של בני אדם. אחרי שנחרבה נשארנו רק עם ההרים. וההרים קשים. בהרים צריך אלוהים וצריך מלך" (עמ' 204). ויש דמויות נוספות, כמו לקיש הממונה על הביטחון, הסבור כי החורבן הוא פרי חתרנות מבית.

בקעה מפיות כולם פעייה נוראה כשל תינוק; אבא, אבא!" (עמ' 167). שיא השיאים הגרוטסקי מגיע עם הקרבת האיל (הקורבן האחרון ביום כיפור): "ואז פצה האיל את פיו וגעה בקול גדול 'שמע ישראל'... ראשו נישא מעלה מתחנן על חייו" (שם). יהונתן נושא עיניו אל אביו מחכה להוראה - "אין מקום לחולשה ולרחמים סביב המזבח" אומר האב, והבן מציית ובמהלך כל אותה התרחשות וזועתית אף אינו מתמרד. כאמור, רק בסיום הרומן כאשר השכינה מודיעה "הקורבן אינו מספיק" (עמ' 203) ונדרש קורבן אדם - הבן התינוק של המלך ואשתו הצעירה - מסרב יהונתן לראשונה למלא את הפקודה. בסופו של הרומן, תוך מאבק עם האב המבקש להקריב את בנו, הוא דוקר למוות את אביו, חוטף מידיו את התינוק ונמלט עמו מהמקדש המופגז (עמ' 253). בהערת אגב אומר כי לא אתייחס לסוגיית אלוהים והשכינה הכלואים במקדש, ומציגים תפיסה מגשימה וגסה למדי שלהם.

ישי שריר

1. לחורבן יש, לכאורה, שלל סיבות פנימיות: תבוסתנות, חילול השם, שלטון מלוכני-הלכתי, סירוב לשלום, אכזריות בהקרבת בעלי-חיים שבסופו מביאה להקרבת קורבנות אדם, וכדומה. אבל כל הסיבות הללו אינן שקולות כנגד סיבה חיצונית אחת הגוברת עליהן: מתקפת העמלקים על ישראל ויהודה. תיאור האירועים איננו מראה לנו כי יהודה קורסת מבפנים בשל כישלונות, טעויות, שחיתויות וכדומה, גם אם זה מה שרצה המחבר לומר. נהפוך הוא: לפי מהלך האירועים, אשמת המלחמה מוטלת על העמלקים ועליהם בלבד: הם שפותחים במלחמה, ודווקא נגד ישראל החילונית, שחורת השלום. העמלקים מצטיירים ברומן כאויב אכזר ובלתי מתפשר. כך, למשל, מתאר יהונתן את חורבן שפלת החוף (שקדם לחורבן ירושלים): "הפצצה הראשונה נפלה על העיר חיפה ומחקה אותה, והבעירה את בתי הזיקוק. השנייה נפלה על תל-אביב, שתי דקות אחר כך, מאה מטר מבניין המטה הכללי. העמלקים השתוללו משמחה, יום חגם הגדול הגיע. הם חסמו את הכבישים ורצחו יהודים שעברו בדרכים בסכינים ובפטישים ובידיים חשופות, עקרו עיני עוללים ותלשו עוללים מרחמי אימותיהם, פשוטו כמשמעו. האידי הכה בערי החוף והן הפכו לאודים עשנים" (עמ' 37). הממשלה החילונית בירושלים היתה ממשלה פייסנית שאפילו לא הגיבה על ההתקפה: "ראש הממשלה ושריו, לא מצאו עוז אפילו לשגר פצצות על ערי העמלקים. בדיעבד טענו, שלא ידעו מי בדיוק הטיל את הפצצות וכיצד, לא היתה כתובת לתגמול ולא רצו לפגוע בחפים מפשע" (עמ' 38). המלך יהועז היה בתחילת האירועים קצין זוטר במילואים. רק לאחר "אידי" שפלת החוף, עלה לירושלים והתחיל לארגן את הנותרים לכוח לחם. הכתרתו למלך מתוארת כתגובה בדיעבד של העם ולא כתוכנית מלכתחילה לתפוס את השלטון: "בית הדין של הגויים, הגיש כתב אישום דווקא נגד אבא על שסילק את העמלקים מארצנו. אם לא יוסגר לידיהם לאלתה, איימו יטילו חרם ומצור על הארץ. תגובת העם לא איחרה לברוא: הוא מיהר להכתיר את אבא, מציל ישראל וגואלו, למלך" (עמ' 41). רק שבועיים לאחר מכן "הסיר המלך יהועז את המסגרים מעל הר הבית" והקים את המקדש. כלומר לא היתה כאן אפילו התגרות בקודשי האיסלאם שקרמה להתקפתם. אפשר למנות עוד סיבות חיצוניות שכאלה, אך בסיכומי של דבר ברור מאופן התיאור כי מלחמת ההשמדה נפלה על ישראל לפתע, כי יהודה לא גרמה לה, כי כל הפעולות שנעשו בהנהגת יהועז היו אך תגובות למתקפת העמלקים. אם קרמה למלחמת פתע זו (כמו מלחמת יום כיפור ב-1973) מלחמה אחרת (כמו ששת הימים ב-1967), אין היא נזכרת ברומן. יתר על כן: נראה כי הרומן בכלל שווה נפש לשאלה "מי צודק?" ובסופו של דבר שני הצדדים מושמרים במלחמה גרעינית.

2.

מה שעולה מתיאור הדברים דלעיל הוא - כי החלטת המחבר ישי שריר לקרוא לאויב בשם "עמלק", היא בעייתית, וחותרת תחת מגמת הרומן. אם ביקש לומר כי הקמת הבית השלישי היא עילת קריסתו, לא זה מה שעולה מחורבנו בידי העמלקים דווקא. יתר על כן: זו החלטה שמפקיעה את הסכסוך מן הספרה ההיסטורית (לאומית, טריטוריאלית) ונוטעת אותו בספרה מטא-היסטורית (אם לא מטאפיזית), אפילו מעבר לספרה הדתית, משום שעמלק גם מוסלמי איננו. אם אמנם רצה המחבר לתאר את התוצאות המרות הצפויות משלטון הלכתי-מלוכני-לאומני בירושלים, הרי הבחירה בעמלק שומטת את הקרקע מתחת לכוונה זו. עמלק כיום איננו עם שאנו יודעים מיהו (בימי מלחמת העולם השנייה היו

ה. ויש קול נוסף שיהונתן שומע, קולו של מלאך ה', "איש הציפור" (בדמות העיט אשר ירד על הפגרים בברית בין הבתרים; בראשית, ט"ו) המדבר אליו מתוך ראשו. בהציגו עצמו לפני יהונתן אומר המלאך: "פעמים רבות נקראתי לבוא לירושלים. הייתי כאן כאשר צרו הרומאים על החומות. ברעב הגדול, כאשר אמהות אכלו את בשר ילדיהן. לא ידעתי למה נשלחתי. מדוע נגזר עלי לחזות בוועות האלה, כאן ובמקומות אחרים שבהם שחטו אתכם. גם למחנות ההם ביבשת הצפונית נשלחתי רק כדי לעמוד בכפור ולהתבונן. הוא הורה לי לא לעשות דבר, לא לעזור, לא להזיק רק לצפות. מדוע נשלחתי לשם. איני יודע. הוא לא נותן הסברים" (עמ' 113). המלאך הזה הוא דמות חידתית. נראה שעוצב בהשראת דמות "מלאך ההיסטוריה" של ולטר בנימין, המתקדם בגבו לעתיד, כשמבטו מופנה אל העבר, ולנגד עיניו החורבן וההרס שמותירה ההיסטוריה מאחוריה, מחורבן הבית ועד השואה. על המלאך הזה נגזר רק לראות ולא לפעול; לתעד, כביכול, את האסונות. אבל אין זה מדויק לגמרי. המלאך תובע מיהונתן לומר לאביו כי עליו לנטוש את כס המלוכה, אחרת יתרחש אסון נורא. אלא שהמלאך הוא רק שליח. אין בפיו הסברים מדוע, כי "הוא (אלוהים) לא נותן הסברים". בעוד שיהונתן מאמין באמונה תמימה, המלאך מטיל בשולחו ספק. כאשר הוא מספר ליהונתן את כל אשר ראה בשואה, הוא שואל אותו "האם הוא תכנן את כל זה?" יהונתן משיב לתומו, כפי שלמה, "זה עונש על השָׁמֵד". על זאת משיב לו המלאך: "אם כך, הוא רשע מרדשע, האלוהים הזה ששנינו משרתים" (עמ' 115). המלאך, אפוא, הוא רוח הספק שנשלחת לערער את אמונתו התמה של יהונתן, אולם קשה לומר שהוא מצליח בכך. אמונתו של יהונתן אינה מתערערת עד הסוף המר. מלבד קולו של המלאך חולם יהונתן חלום או חוזה חזיון ערב החורבן, שבו נראה לפניו יצחק רבין נואם בכיכר את נאום השלום שלו בטרם נרצח. בחוצות ירושלים צובאים המונים מבוהלים על הר הבית ומבקשים תשובות מאת המלך. ואז נשמע קולו של הנואם: "אני רוצה להודות לכל אחד ואחת מכם שהתייצב כאן נגד האלימות ובעד השלום. הממשלה שאני עומד בראשה החליטה לתת הזדמנות לשלום. עשרים ושבע שנים הייתי איש צבא. נלחמתי כל עוד לא היה סיכוי לשלום. אני מאמין שיש סיכוי לשלום, סיכוי גדול, וחיילים לנצל אותו" (עמ' 221). נאומו של רבין מובא מילה במילה ממש, כולל המשפט הידוע שנצרב מאז בזיכרון הציבור "האלימות היא כרסום יסודות הרמוקרטיה הישראלית". אפשר לומר ש"חזיון התעוררים" (כפי שהוא מכונה בספר), הוא הקרוב ביותר להסבר עקיף לחורבן: החורבן אירע בשל העדר שלום. אולם המחבר אינו מתאר אותה כאפשרות ממשית.

עלולים

ספרי שירה רבים רואים אור כל העת. רבים מהם טובים ויפים. אי אפשר להקיף את כולם, רק לעלעל בהם. לכן אדלה מהם, מעת לעת, כמה אבנים טובות, ודווקא מאלה שאינם זוכים לאור הזרקורים.

*

שם הספר, התמונה בשער והטקסט שעל גבו, עלולים להטעות. השם: **קשור בשפע שורשים** - מבחר שישים שנות שירה מאת אנדר אלדן

(הקיבוץ המאוחד 2014); התמונה: גזע עץ עבות, והטקסט: "פואטיקה אורגנילית שבאמצעותה הוא נותן ביטוי מקורי לחיים בנוף הארץ ובמציאות הישראלית אליה הוא קשור בשפע שורשים" - יוצרים את הרושם, כי כונת "שורשים" שבכותרת היא לשורשי העץ (roots), בעוד שלמעשה כונתו ברוב השירים היא לשורשי הפועל (verbs) או המילה. כפל משמעות האופייני לכלל שירתו של אלדן.

האמת היא שבשירתו המוקדמת (והיותר מובנת) בספרו הראשון **חושך זורם ופרי** (תש"ך) "שורשים" הם עדיין שורשים במובנם הראשוני, למשל בשיר 'העץ אשר עלה פה מן הסלע' הפותח בצמד שורות: "העץ אשר עלה

פה מן הסלע / בבשרי את שורשיו שלה". כך גם בשירים נוספים מן העת ההיא הכלולים גם בספר זה, גם אם אין ענינם שורשים, כמו למשל השיר 'שירים לאורית' (עמ' 11), שבו השימוש במילים הוא פונקציונלי ולא כחומר לדרוש אותן בריבוי פנים. כל יודע עברית מכיר את העובדה שאותו שורש, למשל, ס.פ.ה, יכול לשמש בריבוי משמעויות: סָפַר, סָפַר, סָפַר, סָפַר וכדומה, עובדה זו מנוצלת בידי אלדן לפיתוח הפואטיקה שלו. ברברים שעל גב הספר כותב על כך העורך פרופ' עוזי שביט: "הפואטיקה הייחודית של שירתו מבוססת על הקשר החידתי שבין הצליל למשמעות", פואטיקה, שלדעת, השתלטה על שירתו המאוחרת ולא תמיד לטובה. הנה דוגמה לשם המחשה מהפתיח של שיר מאוחר רחב שורות (חסר כותרת) מן הספר הנוכחי:

"עטו מְשַׁרְבֵּט מֵה שְׁאֲצָבְעוֹתַי שׁוֹתְתוֹת אֶת שְׁשֶׁתָּה תַּחַת הַשָּׁטָה / מול עֵיט מְשׁוֹטֵט קָטָן וְשׁוֹטָה לֹא יִשְׁבִּיתוּ אֶת מְרִיבוֹת הָעֶרְבָה הַזֹּאת" (עמ' 113). שורשים וצלילים הלקוחים מן הפעלים ש.ת.ת. / ש.ת.ה. / ש.ט.ט. / ש.ט.ה. / ש.ב.ת. / ש.ה.ב. הגדיל אלדן לעשות בחלק השני של ספרו שבו כלולה קבוצת שירים (עמ' 63, 64, 65, 67, 68, 69) בני שני בתים (במקרה אחד שלוש) העשויים אותן מילים ואותיות ושונים זה מזה רק בניקוד ובפיסוק. כאמור, עולה על כולם מבחינה זו שיר אחד 'וצא רע' (עמ' 63) בן שלושה בתים. אני נוטל כדוגמה את חמש המילים הראשונות (שורה וחצי) מראש כל בית.

- בית 1: וְצָא, רַע. מְרָאָה / פְּיוֹם שָׁרְב.
- בית 2: וְצָא, רַע מְרָאָה / פְּיוֹם שָׁרְב...
- בית 3: וְצָא, רַע. מְרָאָה / פְּיוֹם שָׁרְב.

השינויים רבים משנראה תחילה, ולא רק בניקוד השורש רע, אלא גם במילים אחרות וכן בפיסוק, היוצרים וריאציות שונות של אותם עיצורים. כאן צריך לציין כי כותרת המשנה של הספר היא "סימפוזיה פיוטית בשלושה חלקים". נראה כי אלדן בספרו המסכם מכיר במבנה המוסיקלי הזה (צלילי חידתי) של שירתו ומאשר אותו על כל הכרוך בכך מבחינת הקומוניקטיביות שלה.

שויהו אותו עם הגרמנים הנאצים), הוא נתפס יותר בבחינת סמל מיתי של הרע בעולם מקדמת דנא, האויב של ישראל שבכל דור דורה, שאין להתפשר עמו ומצווה להשמידו מאז צאת ישראל מצרים. ("מחה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים", דברים כה ז). בעמלק אין שום צד של זכות (כמו בעמים אחרים ששימשו שוט בידי אלוהים). בשום זמן או מקום ברומן אין העמלקים פונים ליהודה בהצעה לשלום או למשא-ומתן, אפילו לא בהצעת כניעה כמו שעשו הבבלים בחורבן בית ראשון בימי הנביא ירמיהו והמלך צדקיהו. זאת ועוד, לעמלקים אין שום סיבה להציע שלום, כי הם פשוט מנצחים. הם לא מופיעים ככוח היסטורי שמוכן לפשרות (כמו מצרים, ירדן, הפלסטינים), אלא ככוח מיתי, שווה ערך לישראל. אלא שלא ישראל מוחה את זכר עמלק מתחת השמים ברומן, אלא עמלק מוחה את זכר ישראל.

ואמנם התמונות מחורבן ירושלים הן קשות. פליטים ופצועים גודשים את הרחובות. דה, רמטכ"ל הצבא, אחיו הבכור של יהונתן, נפצע אנושות: "במיטה יחידה מוארת בורקו, שכב אחי דה, והיה קטן מאוד. לא היו לו רגליים, רק יד אחת נותרה לו, וכל ראשו היה חרוש... אבוי זה מה שנותר משר הצבא דה, אחי הבכור, בן המלך יהועז". למעשה אפסה כל תקווה גם בלב המלך שתולה את יתבו בנס שבהקרבת בנו התינוק, כאשר ברחבת המקדש כבר מציבים את נשק יום הדין, טילים גרעיניים.

ח.

השאלה, אפוא, מהי המשמעות של הצבת העמלקים כצד המנצח ברומן? האם היא מסמלת את הניצחון העקרונות של הרוע? האם היא מסמלת את הגמול ליהודה החטאה? האם היא מתארת איזה מחזה אפוקליפטי שבו גוג ומגוג נלחמים אלה באלה באינסוף סיבוכים? דומני שבנקודה זו ניתן הרומן מקרקע המציאות ואיננו יכול להציע לנו תובנות מעשיות.

ראוי לציין כי הפלסטינים והערבים כלל אינם נזכרים בו, אלא פעם אחת בסיום. לאחר נפילתו של יהונתן בשבי העמלקים, לאחר שהופרד משאר השבויים, משנודע שהוא "הנסיך רוצח המלך" התינוק נלקח ממנו, מבקר בתאו "אורח" דובר עברית, שבא לבשר לו על עריפת ראשו למחרת היום. אורח זה אומר לו:

"אני רק שליח. שלחו אותי כדי שאדבר אתך בעברית. אמי יהודייה ואבי ישמעלי, כך הצלחתי לחמוק מכל ההשמדות והגירודים. בשבילים אני ערב, ובעיניכם אני יהודי. את אבי גירשתם אחרי האידוי והוא מת מצער בגלות, אבל לי ולאמי הרשיתם להישאר כאן. הנה, עכשיו שוב הגיע תורם לטבח בכס. איך שגלגל מסתובב, מה?" על דבריו אלה כותב יהונתן ביומנו "לא מצאתי לנכון להתנצל. כך הורחקה התודה וכך עשינו" (עמ' 258).

"אורח" זה מסכם את סיפור המעשה כמתבונן מן הצד - "איך שגלגל מסתובב, מה?" - האם זו נקודת המבט של המחבר? מעשי ההשמדה ההרדיים הם "גלגל סובב" בעולם? קודם אנחנו טבחנו בהם, עכשיו הגיע תורם לטבח בנו. אבל, גיבורו של הרומן, יהונתן, אינו שותף למבט הזה של המחבר. הוא אינו מוצא לנכון להתנצל, ודבק באמונתו. ולרגע אפשר לחשוב שהגיבור צודק מהמחבר!

האורח מספר ליהונתן כי התינוק, אחיו למחצה, חי. הוא הובא אל מפקד הגיס שכבש את ירושלים שיחרוץ את דינו. כשראה את התינוק ציוה למצוא לו מינקת. אחר כך המיר את דת התינוק ואימץ אותו לבן. (מעשה שמזכיר קצת את לידת משה רבנו וגידולו בארמון פרעה). איננו יודעים כלל אם יחיה כיהודי או אם יכרא לו עם חדש.

סיום הקריאה הותיר אותי במבוכה. דומה שהמחבר, שעייף מן הסכסוך ההיסטורי, העתיק אותו ממישור המציאות אל מישור העל ההיסטוריוסופי של טרגדיות ואסונות. כאילו הוא אמר לנו, כשעמלק ימחה מחר את זכר ישראל, אל תגידו שלא אמרתי. זהו גלגל סובב בעולם. אבל אם אינו מאמין בגזרת גורל זו, מדוע מחה את ערי שפלת החוף החילונית כבר בפתח הסיפור, והותיר את יהודה להתמודד לבדה?